

Toespraak Winnie Sorgdrager | 2002

**Nationale Herdenking
15 augustus 1945**

In 1985 schreef mijn vader in het voorwoord bij zijn boek over zijn oorlogservaringen het volgende: 'Het is dit jaar veertig jaar geleden dat "de oorlog" eindigde. In die veertig jaar heb ik vrijwel elke dag teruggedacht aan een of andere gebeurtenis uit de oorlogstijd. Soms is zo'n herinnering niet meer dan een flits, soms neemt ze meer tijd in beslag. Niet alleen geven bepaalde data die in mijn geheugen zijn gegrift aanleiding tot herinneringen, maar ook gedragingen of uitlatingen van mensen om mij heen, andere actuele gebeurtenissen of gewoon het welvarende leven dat wij nu leiden.'

Op zichzelf een vrij neutrale mededeling. Natuurlijk laten de jaren van het werk aan de Birmaspoorlijn onuitwisbare herinneringen achter. Maar voor velen zijn het niet alleen herinneringen, het zijn verwondingen die soms littekens hebben achtergelaten, maar dan bij bepaalde data of gebeurtenissen weer opengaan en een pijn veroorzaken, die naarmate iemand ouder is moeilijker te verdragen lijkt. Ik wist vroeger niet dat mijn vader bijna elke dag wel aan de oorlog dacht. Ja, als kind als ik niet wilde eten, kreeg ik wel te horen dat ik blij moest zijn dat er eten was. Ik vond het heel normaal dat er eten was en was er niet altijd blij mee.

Ouders vertellen hun kinderen meestal geen aaneengesloten verhaal van wat ze in de oorlog hebben meegemaakt. En toch is, zoals bij mij en mijn boer en zus, mijn jeugd doordrongen geweest van 'de oorlog', 'het kamp' en 'Indië'. En toen ik mijn ouders dat zei, waren ze verbaasd. Zij hadden niet de indruk dat ze dat zo'n overheersende plaats hadden gegeven.

Het aaneengesloten verhaal van mijn vader heb ik dus in zijn boek gelezen, wat hij voor zijn kinderen en kleinkinderen heeft geschreven. Een ook daarin moet je soms de emoties, woede en wanhoop invullen. Mensen praten vaak moeilijk over wat ze in de oorlog hebben meegemaakt. Zo heeft mijn vader lange tijd alleen maar sterke verhalen verteld. Over hoe ze de Jap te pakken namen.

Mijn vader schrijft in zijn boek over het weerzien met zijn ouders in Batavia: 'Tegen vijf uur kwam mijn vader thuis. Het weerzien was, net als met mijn moeder allerhartelijkst. Toen we aan de thee met iets eetbaars gingen beginnen dacht ik dat we enige ervaringen zouden uitwisselen. Maar tot mijn verbazing pakte mijn vader de krant en ging die rustig zitten lezen. Met mijn ouders heb ik nooit over de oorlog gepraat.' Maar mijn grootvader heeft er wel met anderen over gesproken en van hem heb ik over de tijd van mijn vader in Birma de eerste niet zo sterke verhalen gehoord.

Mijn moeder was bijna 15 jaar toen ze in het kamp moest. In het eerste boek van de serie 'De Japanse bezetting in dagboeken' wordt haar kamp beschreven: Ambarawa 6. Zelf zegt ze dat ze er maar voor een deel herkenning in vindt en juist ook veel dingen te missen. Maar voor mij is het toch heel goed om een beeld van het kampleven te krijgen, als aanvulling van wat mijn moeder me heeft verteld. Over de moeders met kleine kinderen die veel ziek waren, de scheiding van de jongens die tien jaar werden, de dingen die niet mochten, het gebrek aan privacy, de ruzies, de sleur. Het moeten doen met steeds minder eten van steeds slechtere kwaliteit, steeds meer ziekte en sterfgevallen. Ik las over mijn tante Bertha die kamparts was en die ik alleen maar heb gekend als een heel oude dame die kanker had. Maar die wel alles wist van de Tour de France.

Mijn moeder vertelde me dat er een mevrouw Misset was die balletles gaf waarvan ze had genoten. Later was dat verboden. School was er niet. Er waren wat boeken maar na enige tijd heb je die allemaal al vele keren gelezen. Ze zat in het kamp met haar moeder, twee zussen en een van haar broers. Deze werd weggehaald toen hij twaalf jaar was. Mijn grootmoeder is na de oorlog nooit meer de vrouw geworden die ze vroeger was. Ik heb haar gekend als iemand die veel ziek was en depressief. Er was altijd heel veel eten als wij daar kwamen. Maar altijd Nederlands eten. Ze sprak ook nooit over Indië.

Toen mijn moeder uit het kamp kwam was ze achttien en te oud om naar een gewone school te gaan. Bovendien: hoe zou dat hebben gemoeten? Op haar negentiende trouwde ze met mijn vader en daarna zijn ze samen naar Nederland gegaan. Daar werd ik na ruim een jaar geboren.

Op 5 mei 1945 werd Nederland bevrijd. 5 mei heet ook 'Bevrijdingsdag'. De 15e augustus heet 'Capitulatie van Japan'. Geen bevrijdingsdag. Nederland was immers al bevrijd. Nu was het in feite ook maar een gedeeltelijke bevrijding. Na de capitulatie van Japan duurde het nog vier maanden voordat de mensen in Ambarawa het kamp konden verlaten. En, wat veel mensen hier in Nederland niet weten, nadat juist in die tijd nog veel vrouwen en kinderen zijn vermoord. Niet door de Japanners, maar door de vermoeda's, jonge Indonesische nationalistes. Pas nadat de Brits-Indische troepen verschenen, was het echt vrijheid.

Over hoe het ging bij aankomst in Nederland heeft iedereen zijn verhaal. Meestal geen verhaal van een ontvangst met open armen. Nederland had veel geleden en was bezig aan de wederopbouw. En zij die het ook zelf erg moeilijk hadden gehad trachtten veelal hun eigen problemen ook door hard werken naar de achtergrond te schuiven. De mensen uit Indië hebben niet allemaal hun weg gevonden. Velen zijn alsnog geëmigreerd. Anderen, die gebleven zijn, hebben jarenlang ogenschijnlijk prima gefunctioneerd.

Pas bij het ouder worden blijkt dat er van echte verwerking geen sprake is. In plaats van te kunnen genieten van een rustige oude dag, worden zij door hun herinneringen gekweld. Voor ons, van de tweede generatie is dat soms moeilijk te begrijpen. Wij zijn in vreedstijd opgegroeid, in materieel opzicht hebben wij geen gebrek gekend. Wij hebben in een gewoon huis gewoond. We zijn naar school geweest en hebben de kans gehad een opleiding te volgen.

Ik ben nog opgevoed met het besef dat dat allemaal niet helemaal vanzelfsprekend is. Ik ben er dankbaar voor dat ik heb kunnen studeren. Ik weet dat er veel vrouwen zijn, zoals mijn moeder, die eigenlijk geen jongemeisjestijd hebben gehad. Met veertien jaar in het kamp, op je achttiende er uit, met negentien getrouwd en nog voor je eenentwintigste een kind. Een man die moet studeren, maar heel veel ziek is, als gevolg van de oorlogstijd.

Voor mijn kinderen is dit allemaal ver weg. Het is ook inmiddels meer dan een halve eeuw geleden. Ze kennen de verhalen, omdat ze nu eenmaal verweven zijn met onze familie. Ook 'Indië' is voor hen alleen maar een begrip uit de oude doos. Toen ik in 1995 voor het eerst in Indonesië kwam wist ik dat ik iets heel anders aan zou treffen dan mij uit de verhalen en van de foto's bekend was. Ik heb een paar dingen van de tijd van mijn ouders kunnen zien. Maar wat op de een of andere manier vertrouwd was, was de geur. De geur van mijn grootmoeder. Mijn Haagse-Indische grootmoeder die mij geleerd heeft hoe ik een rijsttafel moet maken.

Mijn beide zonen zijn onlangs in Japan geweest en hebben het museum in Hiroshima bezocht, dat gewijd is aan de atoombom. Ze waren onder de indruk van de ellende die de bom heeft aangericht. 70.000 doden meteen, en binnen vijf jaar nog 70.000 doden. En vooral die laatsten hebben vaak verschrikkelijk geleden. Maar wat hun verbaasde was het gebrek aan context. Geen melding van Pearl Harbour, niets over Indië, niets over de reden van de bom. Een dergelijke benadering is natuurlijk grotendeels cultureel bepaald, maar het is jammer dat op deze manier Japanse jongeren onvoldoende worden geconfronteerd met hun eigen geschiedenis.

Dat die gecompliceerd is, moet daarvoor geen beletsel zijn. Ook onze geschiedenis is dat. In Nederland, waar we ook nog steeds bezig zijn met de verschillende aspecten van onze verhouding tot Duitsland en de Duitsers. In Indonesië, waar onze vrijheid werd afgenomen door de Japanners, maar waar we zelf ook de rol van koloniale mogendheid vervulden. Waar we – terecht – onszelf nu kritisch bekijken en ons afvragen of we toen met het begrip: 'menselijke waardigheid' zo zijn omgegaan als we nu van anderen vragen daarmee om te gaan. Een zoektocht, die niet moet eindigen in een schuldcomplex maar in een volwassen manier om met andere culturen om te gaan.

Het is opvallend dat er de laatste jaren zoveel boeken over de oorlog in Indië verschijnen. Jarenlang hebben we ons vooral intensief beziggehouden met de oorlog in Nederland. Daarover is ook veel meer materiaal bewaard gebleven. Maar nu blijkt dat er ook nog genoeg is om een beeld te krijgen van die andere oorlog. Veel officiële archieven zijn vernietigd, maar er zijn nog steeds veel mensen die zelf een archief hebben en hun persoonlijke verhaal. Maar hun aantal wordt snel kleiner. Daarom is het belangrijk dat het verhaal van onze ouders en grootouders wordt doorverteld aan onze kinderen en kleinkinderen. Het verhaal van de enkeling is symbool voor het geheel. Het is de persoonlijke invulling van de geschiedenis. En ook de geschiedenis bestaat uit verhalen.

Geschiedenis mag niet vergeten worden. Mensen die zich bewust zijn van hun geschiedenis weten wat hun wortels zijn. Zij weten ook wat oorlog en onderdrukking kunnen aanrichten.

Waar heeft de Tweede Wereldoorlog toe geleid? Dood, verwoesting, haat. Inzicht ook?

Ja ook.

Het einde van de Tweede Wereldoorlog vormde ook de aanzet tot nieuwe ontwikkelingen en in elk geval tot de overtuiging dat zoiets nooit meer mocht voorkomen. Het leek alsof de mensheid ervan had geleerd. Is dat zo?

De Volkerenbond die na de Eerste Wereldoorlog was opgericht heeft de tweede oorlog niet kunnen voorkomen. Er moest dus meer gebeuren. De Verenigde Naties, de NAVO werden opgericht. Er was optimisme, wederopbouw. De misdadigers van de oorlog werden berecht. Naar het recht van de 'goede partij', de overwinnaar. De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens werd opgesteld.

Maar al te snel waren daar Korea, de dictatuur van Stalin in zijn eigen land, de Koude Oorlog. En daarna Vietnam. Al gauw bleek een wereld zonder oorlog vrijwel onbestaanbaar. Er staan steeds weer leiders op, gesteund door een hofhouding, die met hun destructieve ideeën grote groepen mensen achter zich weten te krijgen. Of denken dat zij alleen verantwoordelijk zijn voor een wereld die volgens hún ideeën moet worden ingericht. De Universele Verklaring van de rechten van de Mens is een verklaring van landen, van regeringen. Het denken over vrijheid en onderdrukking gaat ook in eerste instantie over regering en volkeren. We houden ons bezig met schendingen van mensenrechten over de hele wereld. Dat is goed, want als we dat niet doen wordt de Universele Verklaring al snel een dode letter. Maar onze verontwaardiging is soms wat selectief. Net alsof de schending van de rechten van de ene mens ernstiger is dan van de ander.

Vrijheid en onderdrukking is niet alleen iets van regeringen en volkeren. Als ieder mens evenveel recht heeft om te bestaan en niemand het recht heeft een ander te onderdrukken, dan richt deze boodschap zich tot ieder mens in relatie tot de ander.

Vrijheid is een fundamenteel recht van ieder individu. Vrijheid om te bestaan in respect tot anderen. Vrijheid om een mening te hebben en die te uiten, zonder een ander daarmee schade te doen.

Laten we ons bezighouden met het respecteren van de mensenrechten in de wereld. Laten we regeringen daarop aanspreken. Maar laten we ook kijken naar onszelf. Het is zo gemakkelijk om anderen op hun fouten te wijzen als we vinden dat ze foutter zijn dan wij. Ook in onze samenleving kalft het respect voor de ander af.

De geschiedenis leert dat er om ontwikkelingen te keren ingrijpende gebeurtenissen nodig zijn. Een oorlog, een grote natuurramp. Laten we hopen dat dat geen wet van Meden en Perzen is en dat we dat ook zelf, op een menselijke en respectvolle manier kunnen realiseren met de middelen die ons als mensen zijn gegeven.

Laten we onze kinderen de verhalen blijven vertellen.

